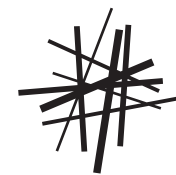


# VIDEN OM HOLDNINGER OG HANDICAP



Det Centrale Handicapråd

# **VIDEN OM HOLDNINGER OG HANDICAP**



Det Centrale Handicapråd

# INDHOLD

## 5 INTRODUKTION

## 8 HVAD ER HOLDNINGER OG FORDOMME OM HANDICAP?

- 8 HVAD ER EN HOLDNING?
- 9 HOLDNINGER GØR DET KOMPLICEREDE ENKELT
- 10 HVAD ER FORDOMME OG STEREOTYPER?
- 12 NORMER FORMER BESTEMTE HOLDNINGER OG FORDOMME
- 12 VI SKABER VORES EGEN IDENTITET
- 14 FORSKELLIGE FORSTÅELSER AF HANDICAP PÅVIRKER VORES HOLDNINGER

## 20 BEFOLKNINGENS HOLDNINGER OG FORDOMME OM MENNESKER MED HANDICAP

- 20 UNDERSØGELSER AF HOLDNINGER TIL HANDICAP I DANMARK
- 21 HOLDNINGER PÅ FORSKELLIGE OMRÅDER
- 22 ARBEJDSMARKEDET

- 26 UDDANNELSE
- 29 FORENINGS- OG SOCIALT LIV
- 33 BØRNS HOLDNINGER TIL MENNESKER MED HANDICAP
- 35 FAKTORER DER HAR BETYDNING FOR HOLDNINGER

## 40 PÅVIRKNING AF HOLDNINGER OG FORDOMME

- 40 MØDER NEDBRYDER FORDOMME
- 42 VIDEN MODVIRKER FORDOMME
- 43 FRONTLØBERE KAN FLYTTE NORMER
- 44 BEVIDSTHED
- 44 PÅVIRKNING AF HOLDNINGER I STØRRE SKALA

## 52 KILDEFORTEGNELSE

- 52 RAPPORTER FRA PROJEKTET
- 53 LITTERATUR
- 55 ONLINE RESSOURCER

# INTRODUKTION

Omkring 17 procent af danskerne mellem 16 og 64 år vurderer selv, at de har et handicap (SFI 2014). Alligevel er det sjældent, vi taler om holdninger til og fordomme om mennesker med handicap – for slet ikke at tale om, hvilke holdninger personer med handicap selv har. Ikke desto mindre er disse holdninger vigtige både i hverdagen og i forhold til, hvilke muligheder, man i praksis har, når man har et handicap. Det kan for eksempel være muligheder for få et arbejde, tage en uddannelse, knytte venskaber og deltage i foreningsliv.

Formålet med dette dokument er at give et indblik i, hvilke holdninger danskerne har til mennesker med handicap, og hvordan vi kan forstå og arbejde med dannelsen og påvirkningerne af disse holdninger. Vi håber, at den viden, som vi har samlet, kan inspirere folk i og uden for handicapverden. For hvis vi alle bliver mere bevidste om, hvilke holdninger der hersker om handicap i samfundet, og hvordan disse påvirker livet for de mennesker, der lever med et handicap, så vil det være muligt at rykke holdningerne og flytte fordommene. Samtidig kan det være med til at nedbryde den berøringsangst, der kan være over for personer med handicap. Og det vil bane vejen for, at mennesker med handicap i højere grad kan leve et liv på lige vilkår med alle andre.

Den viden, der er samlet i dette dokument, bygger både på teori og holdningsundersøgelser fra de senere år og på analyser, forsøg og undersøgelser, der er iværksat i forbindelse med Det Centrale Handicapråds arbejde med at udvikle en strategi for at flytte holdninger og gøre op med fordomme. Ud over at give en generel indføring i holdninger og fordomme i forhold til handicap, er dokumentet specifikt udviklet som et fundament for strategien, der er afleveret til regeringen ved udgangen af 2015. Læs mere på [www.dch.dk/holdninger-og-handicap](http://www.dch.dk/holdninger-og-handicap)

Dette dokument består af tre dele. Første afsnit skitserer, hvad holdninger og fordomme egentlig er. Hvorfor har vi dem, hvordan bliver de dannet, og hvilken betydning har de? Andet afsnit giver et indblik i, hvilke konkrete holdninger og fordomme, der eksisterer i forhold til mennesker med handicap. Fokus er på arbejdsmarkedet, uddannelsesområdet, fritidslivet og børns holdninger til handicap. Tredje afsnit ser på, hvad vi konkret kan gøre for at rykke ved folks holdninger og fordomme til mennesker med handicap.

God læselyst!

**HVAD ER  
HOLDNINGER OG  
FORDOMME OM  
HANDICAP?**

# HVAD ER HOLDNINGER OG FORDOMME OM HANDICAP?

Vi har alle holdninger og fordomme over for ting og personer i vores omverden. Men hvad består disse holdninger og fordomme egentlig af? Hvorfor har vi dem? Hvad bruger vi dem til? Og hvordan hænger de sammen med, hvordan vi forstår os selv? Det er nogle af de spørgsmål, som dette afsnit forsøger at afdække. Når vi har disse overordnede perspektiver på plads, kan vi begynde at se nærmere på, hvilke konkrete holdninger der findes til mennesker med handicap, og hvordan vi kan rykke ved dem.

## HVAD ER EN HOLDNING?

En holdning kan kort beskrives som en positiv eller negativ vurdering af et givet fænomen. Vi er fri til at danne vore egne holdninger til alt, hvad vi møder. Men i praksis finder vurderingen sted ud fra den viden, de erfaringer og de følelser, vi har at trække på i den givne situation. Det betyder, at vores holdninger både bygger på, hvem vi er som individer og samtidig afspejler det samfund, vi lever i. Det er ofte svært at lave et skarpt skel mellem de to ting, for vores personlige værdier og erfaringer er også knyttet til de samfundsstukturer, der omgiver os. De positive og negative vurderinger, vi laver, når vi former vores holdninger, er ikke nødvendigvis noget, som vi tænker længe over. Det behøver for eksempel ikke tage mange sekunder, før vi ved, om vi synes om en anden person.

Men vores holdninger afspejler ikke blot vores oplevelser og samfundet. De er også et udtryk for, hvordan vi ønsker at indgå som borgere i samfundet, og hvordan vi ønsker, at andre ser os (Rådgivende Sociologer, 2015).

## HOLDNINGER GØR DET KOMPLICEREDE ENKELT

Holdninger har den bekvemme egenskab, at de gør det komplicerede enkelt. Et komplekst emne bliver hurtigt reduceret til en positiv eller negativ vurdering. Det vil sige, at når vi først har en holdning til et emne, så er det ikke så påtrængende, at vi forholder os yderligere til det. Som udgangspunkt er der ikke noget dårligt i, at vi på den måde forenkler ting. Tværtimod, så er det nødvendigt for at kunne navigere i samfundet. Vi har brug for at kunne forsimple ting og lave hurtige vurderinger af den situation, vi står i. (Rådgivende Sociologer, 2015). Men det indebærer altid den risiko, at vurderingen og dermed også vores holdning bliver anderledes, end hvis vi havde brugt tid og kræfter på at udbygge vores viden. Genvejen til den hurtige vurdering kan betyde, at vi fastholder holdninger og fordomme på et spinkelt grundlag.

### HOLDNINGER FUNGERER SOM SOCIALE MARKØRER

Som nævnt siger holdninger ikke blot noget om, hvordan vi vurderer forskellige fænomener. De fortæller også noget om, hvem vi er og ønsker at være. Holdninger afspejler vores personlige smag, meninger og sociale baggrund. De fungerer som sociale markører, der signalerer, hvor vi står, og hvordan vi forholder os til andre og vores omverden (Rådgivende Sociologer, 2015). Dermed kan vi bruge vores holdninger til at signalere bestemte tilhørsforhold og ønskede væremåder.

### HOLDNINGER ER FORANDERLIGE

Det er langt fra altid, at holdninger er bevidste. Sjældent overvejer vi, hvorfor vi vurderer personer og situationer, som vi gør – og hvilken betydning vores vurdering har for andres opfattelse af os. Mange af vores måder at reagere på i sociale sammenhænge er således ubevidste (Rådgivende Sociologer, 2015; Thomas Scheff, 1990). Men det betyder ikke,

## HVAD BESTÅR DISSE HOLDNINGER OG FORDOMME EGENTLIG AF?

at holdninger er uforanderlige. Holdninger – både bevidste og ubevidste – er bundet til individet og det samfund, som individet lever i. Derfor vil holdninger altid forandre sig over tid i et samspil med det omgivende samfund. Det kan for eksempel være ny viden, stemninger og tendenser, der påvirker og forandrer vores holdninger til et givent fænomen (Den store danske, Gyldendal 2015).

## HVAD ER FORDOMME OG STEREOTYPER?

Fordomme kan ses som en særlig afart af holdninger, der er særligt forsimplede og primært baseret på følelser og fornemmelser. Som navnet antyder, så siger fordom noget om, at man afsiger en ”dom” på forhånd. Som regel går disse på personer og knytter sig til bestemte forforståelser af karakteristika, der ofte vurderes negativt eller nedsættende, men som vi reelt har meget lidt viden om. Fordomme kan derfor være stigmatiserende, hvor individer bliver tillagt bestemte karaktertræk ud fra kultur, hudfarve, køn, alder osv. Både fordomme og stereotyper har en tendens til at blive dannet forholdsvis hurtigt og have en stærk effekt. Når de er dominerende, betyder det også ofte, at de grupper, der udsættes for fordomme og stereotyper, tager dem på sig i større eller mindre omfang. Det betyder, at de grupper, der rammes af fordomme og stereotyper i en vis grad mere eller mindre automatisk lever op til dem (Rådgivende Sociologer, 2015; Aronson og Osherow 1980).

STEREOTYPER OG  
FORDOMME KAN  
GIVE ANLEDNING  
TIL NEGATIV OG  
DISKRIMINERENDE  
ADFÆRD

## ET UDTRYK FOR MAGTFORHOLD

Stereotyper og fordomme kan give anledning til negativ og diskriminerende adfærd og kan således ses som et udtryk for magtforhold. De fortæller nemlig noget om, hvem der har lov til at definere forskellige gruppers position og placering i de forskellige sociale arenaer (Rådgivende Sociologer, 2015; Foucault, 1978). Ofte vil fordomme derfor være med til at opretholde et flertals-mindretalsforhold, hvor bestemte grupper i samfundet bliver fastholdt i en mindretalsposition, fordi de tilskrives andre karaktertræk end flertallets, som er dem, der definerer normen.

På den måde er fordomme og stereotyper med til at opretholde et klart skel mellem ”os” og ”dem”. Man taler om ”in- and outgroups”. Enten hører man til gruppen (ingroup), eller også er man defineret af at stå udenfor (outgroup). Det er karakteristisk for medlemmerne i de såkaldte ingroups, at de dels har mere positive indstillinger over for medlemmer i deres egen gruppe, dels opfatter dem som særskilte og unikke individer, mens de definerer folk uden for gruppen ved nogle fællestræk, så de fremstår mere ens (Dunn, 2015). På den måde er der en sammenhæng mellem vores forståelse af sociale tilhørsforhold og vores forståelser, holdninger og fordomme om forskellige grupper i samfundet.

## STEREOTYPER ER IKKE ALTID NEGATIVE

Stereotype opfattelser er dog ikke altid ensbetydende med diskrimination og skæve magtforhold. Der kan også blot være tale om, at vi har nogle særlige forventninger til andre mennesker, som er baseret på generaliseringer ud fra bestemte egenskaber. Der kan for eksempel være en forventning om, at kørestolsbrugere altid er førtidspensionister, at mennesker med et større fysisk handicap, også fejler noget mentalt, eller at mennesker med Downs syndrom altid er glade. Disse vurderinger og forventninger til andre mennesker matcher ofte ikke virkeligheden, men derfor kan de godt blive brugt som udgangspunkt for et forsøg på at agere korrekt og imødekommende, når man møder en person med handicap. Det kommer for eksempel til udtryk, når folk taler højere og tydeligere til kørestolsbrugere, der udmærket kan forstå og høre, hvad der bliver sagt. Erkender man omvendt, at man mangler viden, kan det skabe usikkerhed og berøringsangst, fordi man ønsker at handle korrekt og imødekommende, men ikke ved hvordan.

## NORMER FORMER BESTEMTE HOLDNINGER OG FORDOMME

Overordnet set angiver normer retninger for, hvordan noget bør være, og hvad man bør gøre og mene. De er et sæt af uskrevne regler, som er dybt forankret i samfundet. Normer er tæt forbundet med holdninger og fordomme i den forstand, at bestemte normer ligger til grund for vores måder at handle og tænke på – og derfor er de i vid udstrækning med til at forme vores holdninger. Det forventes, at vi overholder sociale normer og regler. Ikke overraskende er begrebet ”normal” afledt af ”norm”, og det bliver både brugt i denne betydning og i betydningen det mest almindelige eller udbredte. Dobbeltheden kan man for eksempel se ved, at det er det mest udbredte og derfor også det ”normale” at være hetero- fremfor homoseksuel – selvom denne norm er blevet udfordret over de seneste år. Det er også normalt, at vi har to arme og to ben, og dermed bliver det nemt op til dem, der ikke har det, at forklare sig i forhold til, hvordan de kan indgå i samfundet med denne ”unormalitet”.

Vi tænker sjældent over normer. Det er bare sådan, som tingene er i samfundet, men ikke desto mindre har normer stor indvirkning på vores holdninger og fordomme. For lige så snart nogen eller noget adskiller sig fra normen, så bliver det set som anderledes eller unormalt. Ofte kan det være et enkelt karaktertræk som hudfarve, kultur eller handicap, der gør, at en person adskiller sig fra normen. Denne afvigelse fra normalen kan overskygge hans eller hendes mange andre karaktertræk og egenskaber, som følger normerne i samfundet. Der er derfor ikke langt fra, at folk afviger lidt fra normen, til at vi har kategoriseret dem og etableret bestemte holdninger og fordomme.

Det tager ofte lang tid at gøre op med de etablerede normer, men det er ikke umuligt, som eksempelvis den stigende accept af homoseksualitet viser.

## VI SKABER VORES EGEN IDENTITET

Som de ovenstående afsnit indikerer, er der sammenhæng mellem holdninger og identitet. Det samfund, som vi lever i, har stor indflydelse på begge dele. Samfundet i dag er præget af en høj grad af individualisering (Rådgivende Sociologer, 2015; Giddens, 1996, 1999). Det betyder, at vi hver især må forholde os til, hvem vi er, for det er ikke længere givet på samme måde som tidligere, hvor vi havde de ”store fortællinger” om klasse, ideologi og køn at støtte os til (Rådgivende Sociologer, 2015; Lyotard 1996). Derfor er identitet i dag noget, som vi primært selv forventes

at forme og identitetsdannelsen hænger uløseligt sammen med vores holdninger, og vores ønsker om, hvordan andre ser os.

Det betyder også, at hvis man har et handicap, så har man i vid udstrækning selv mulighed og ansvar for at definere, hvor meget vægt man ønsker at lægge på det. Mange benytter denne mulighed til at fravælge handicapetiketten, fordi de ikke ønsker at kæmpe med de negative associationer, som den giver, og de bruger derfor meget tid og energi på at skjule og kamuflere deres handicap (Rådgivende Sociologer, 2015; Hansen 2008). Fravalget af handicapetiketten kan også skyldes, at der mangler foregangseksempler, som personer med handicap kan spejle sig i. For paradoksalt nok så er der samtidig med individualiseringen også sket en større grad af standardisering af livsbiografier i samfundet. Det vil sige, at der i praksis er et begrænset antal ”skabeloner” for vores liv og udvikling, som vi trækker på. Disse skabeloner efterlader ikke meget plads til, at vi kan adskille os fra normen og for eksempel have et handicap i sammenhæng med alle de andre ting, vi også har og er. En konsekvens kan være, at man i stedet lander i en identitet, der er næsten fuldstændig defineret af handicapet. Frygten for denne ”handicap-position” kan netop motivere til et forsøg på at gemme handicapet væk.

### IDENTITET ER SOCIAL

Identitet er grundlæggende social, fordi vi indretter os efter, hvordan vi tror, at andre ser os. Derfor er det ikke nødvendigvis kun de personer, der har handicapet, som bruger tid og kræfter på at skjule det. Ofte gør deres omverden det også, fordi handicapet forstyrrer den sociale orden og de sociale normer, hvilket udsætter begge parter for forlegenhed. Den sociale side af identitet kommer også til udtryk i forhold til handicappositionen, som bygger på vores forestillinger om, hvordan folk omkring os ser personer med handicap. Når vi eksempelvis taler om, hvordan vi

## HANDICAPPET FORSTYRRER DEN SOCIALE ORDEN OG DE SOCIALE NORMER



selv former vores identitet, så handler det ikke kun om, hvorledes personer med handicap mere eller mindre bevidst forsøger at nedtone eller skjule deres handicap, fordi de er bange for andres vurdering af dem. Det handler også om, at personer uden handicap prøver at spejle sig i, hvad de tror, personen med handicappet og andre, tænker om dem. Forventes det for eksempel, at de hjælper eller ignorerer handicappet? Som nævnt kan dette i nogle henseender føre til handlingslammelse, fordi folk ønsker at behandle personer med handicap pænt og værdigt, men samtidig ikke ved, hvordan de gør dette bedst (Rådgivende Sociologer, 2015).

## FORSKELLIGE FORSTÅELSER AF HANDICAP PÅVIRKER VORES HOLDNINGER

Da holdninger, fordomme og identitet opstår i et socialt samspil, er det relevant at se på, hvilke forståelser af handicap der er til rådighed i det sociale rum. Disse forståelser giver nemlig indblik i de skabeloner, som personer med og uden handicap kan trække på, når de skal forholde sig til handicappet. Den måde, vi bruger sproget på, kan nemlig enten nedtone eller fremhæve handicappet, alt efter hvordan det bliver italesat.

Det ses tydeligt i vores sprogbrug, at handicapbegrebet langt fra er et entydigt begreb. Det klassiske eksempel er, hvorvidt man er handicappet eller har et handicap, hvilket mange mener, siger noget om, hvorvidt man ser handicappet frem for individet eller omvendt. På samme måde vil mange mene, at der eksempelvis er forskel på at være diabetiker eller have diabetes. Hvis en person bliver omtalt som diabetiker, så er fokus på sygdommen, og det vil mange se som en distancering til individet - modsat det at være en person, der har diabetes. Vores sprogbrug kan på den måde bidrage til at ignorere de individuelle forskelle blandt mennesker med handicap, hvilket kan føre til stereotypisering (Dunn, 2015).

ER MAN  
HANDICAPPET  
ELLER HAR MAN  
ET HANDICAP?

Ud over denne forskel i sprogbrugen findes der også forskellige forståelser af selve handicapbegrebet. Således har den svenske forsker Lars Grönvik opregnet fem definitioner af handicap.

### GRÖNVIKS DEFINITIONER AF HANDICAP

Grönviks definitioner af handicap er relevante, fordi de siger noget om de forskellige tilgange til handicap, der er i spil, når både mennesker med og uden handicap forholder sig til, hvad det vil sige at have handicap (Rådgivende Sociologer, 2015; Grönvik, 2007). De fem definitioner er følgende:

- Den funktionelle definition, der ser et handicap som det hele eller delvise fravær af forskellige funktioner. Dette er den medicinske forståelse af et handicap, hvor man måler graden af et handicap, for eksempel graden af et høretab – jo større tab, desto større handicap.
- Den sociale forståelse af handicap, hvor handicap bliver til i mødet mellem en person og vedkommendes omgivelser. Blikket bliver i denne definition flyttet væk fra den enkelte person og over på de sociale faktorer, der determinerer et handicap, for eksempel tilgængelige bygninger og transportmuligheder. Efter denne forståelse har personen således ikke et handicap i en sammenhæng, hvor tilgængeligheden gør det muligt at deltage på lige vilkår.
- Den relative model, som groft sagt kan ses som en syntese af de to foregående modeller. For i denne forståelse udspringer handicappet af relationen mellem en person, der har særlige forudsætninger, og vedkommendes omgivelser.
- De administrative definitioner, der er skabt til at skelne mellem dem, der har brug for hjælp og dem, der ikke er berettiget til hjælp. Det kan for eksempel være økonomisk hjælp eller hjælp til særligt udstyr. Denne definition er ofte tæt forbundet med den funktionelle definition.
- De subjektive definitioner, som er subjektive i den forstand, at der er tale om folks egne forståelser og definitioner af at have et handicap. Forståelsen er således er knyttet til vores egen identitet og opfattelse af ting, og derfor kan den være vanskelig at gennemskue for omgivelserne.

De forskellige definitioner af handicap udelukker ikke nødvendigvis hinanden. Faktisk vil de ofte være til stede på samme tid. Men vi tilskriver definitionerne forskellig vægt afhængig af konteksten. Har man eksempelvis ikke kendskab til personer med handicap, vil ens holdninger

muligvis trække på den funktionelle definition. Det gør sig også gældende i forhold til, hvilke definitioner personer med handicap selv tager på sig. Hvis den funktionelle forståelse af handicappet er den eneste, der er i spil, vil det sandsynligvis også være den, personen selv overtager som den "rigtige". Hermed kan blikket for, at handicappets betydning ofte bliver udfoldet i den konkrete sociale sammenhæng, gå tabt.

#### UDEFINERBART OG DYNAMISK HANDICAPBEGREB

De forskellige definitioner af handicap bærer to væsentlige pointer med sig. Den første pointe er, at et handicap ikke er let at definere og formidle. Det er kort sagt svært at formidle videre til andre, hvad det helt præcist indebærer at leve med et handicap. Hverken for mennesker med eller uden handicap er der entydige forståelser eller skabeloner, som man kan forklare handicappets betydning ud fra. Derfor vil der også være relativt få personer, der er rustet til at gå forrest og repræsentere handicapgruppen og guide omverden til, hvordan man kan forholde sig til handicappet. (Rådgivende Sociologer, 2015).

Den anden pointe er, at det er dynamisk og skiftende, hvad et handicap er. En hørehæmmet person, der er træt og skal kommunikere i et støjende miljø, oplever sit handicap anderledes, end en hørehæmmet, der er frisk, har det rigtige udstyr og taler med en velkendt person i et roligt miljø (Rådgivende Sociologer, 2015; Hansen 2012). Det er således individuelt og situationsafhængigt, hvordan et handicap viser sig, og hvordan den person, der har handicappet, oplever det. Dette kan være en udfordring, når man på et overordnet plan vil ændre holdninger og flytte fordomme om personer med handicap.

Endelig har handicapbegrebet den egenskab, at det dækker over så mange forskellige former for menneskelige udfordringer. Det omfatter på samme tid fysiske, psykiske, intellektuelle og sensoriske funktionsnedsættelser - såvel synlige som usynlige - der giver alt fra punktvis udfordringer til indgribende begrænsninger for livsudfoldelsen. Der knytter sig også forskellige fordomme til forskellige grupper, ligesom forskellige handicap rører ved forskellige normer. At beskæftige sig med holdninger til handicap er derfor en kompleks øvelse, men et generelt perspektiv kan være at udbrede en forståelse af, at en enkelt afvigelse fra normen ikke definerer hele personen.

**BEFOLKNINGENS  
HOLDNINGER OG  
FORDOMME OM  
MENNESKER MED  
HANDICAP**

# BEFOLKNINGENS HOLDNINGER OG FORDOMME OM MENNESKER MED HANDICAP

Forrige afsnit viste, at vi alle har holdninger og fordomme, som hænger sammen med vores identitet og relationer til andre mennesker. Vores holdninger er med til at forme vores identitet, og de er også styret af vores ønsker om, hvordan andre skal se os. Dette afsnit præsenterer resultaterne fra en række undersøgelser, der på forskellig vis belyser holdninger og fordomme over for personer med handicap.

## UNDERSØGELSER AF HOLDNINGER TIL HANDICAP I DANMARK

I Danmark har forskning omkring holdninger og fordomme til mennesker med handicap været begrænset. Læg dertil, at emnet er komplekst, så det kræver forholdsvis mange undersøgelser med forskellige vinkler, hvis man vil have et fyldestgørende overblik. I forbindelse med arbejdet med en ny holdningsstrategi tog Det Centrale Handicapråd derfor sammen med daværende Enhed for Antidiskrimination under Ankestyrelsen initiativ til en stor holdningsundersøgelse. Undersøgelsen offentliggøres sammen med dette dokument, og der henvises hertil for en uddybning af de resultater, der beskrives her.

Undersøgelsen er udført af analysefirmaet Incentive og bygger på svar fra 7.643 danskere. Den dækker tre områder: arbejdsliv, uddannelse og fritidsliv. For at gøre spørgsmålene konkrete for svarpersonerne at forholde sig til, bliver der spurgt ind til tre specifikke handicap – en person med ADHD, en døv person og en kørestolsbruger, altså et kognitivt handicap, et kommunikationshandicap og et fysisk handicap. Dermed belyser undersøgelsen også nogle af de forskelle, der er på holdninger og

fordomme – alt efter hvilket handicap, der er tale om. Endelig fokuserer denne undersøgelse også på de holdninger, personer med handicap selv har – til forskel fra tidligere danske undersøgelser.

Undersøgelsen er den nyeste og største inden for feltet i Danmark, og størstedelen af de resultater, der bliver præsenteret i det følgende, refererer derfor til denne undersøgelse. Men resultater fra andre relevante undersøgelser vil også blive inddraget til at supplere og nuancere hovedpointerne.

I læsningen af de mange resultater vil man møde forskellige inddelinger af handicapgruppen. Ofte kan undersøgelser på dette område vise resultaterne inddelt på psykiske og fysiske handicap, men der kan også findes andre inddelinger. For eksempel i undersøgelsen fra Incentive, hvor alle respondenter er blevet spurgt til forskellige forhold, der knytter sig til enten en person i kørestol, en person med ADHD eller en person, der er døv. Derfor er mange af undersøgelsens resultater opdelt på disse tre grupper. Men alle respondenter er også spurgt, om de selv har et handicap og evt. hvilket. De resultater fra undersøgelsen, der stammer fra svar om respondenternes egen situation, kan derfor opdeles på fysisk og psykisk handicap samt mere eller mindre omfattende handicap. Alt dette betyder, at de forskellige resultater ikke altid er direkte sammenlignelige. Men de giver til sammen et godt indblik i, hvordan danskerne forholder sig til personer med handicap.

## HOLDNINGER PÅ FORSKELLIGE OMRÅDER

I det følgende går vi i dybden med, hvordan holdningerne ser ud på fire konkrete områder: Arbejdsmarkedet, uddannelse, forenings- og socialt liv, samt børns holdninger til handicap. Inden for disse områder er folk blevet bedt om at vurdere forskellige situationer. Svarene giver et indblik

UNDERSØGELSEN  
ER DEN NYESTE OG  
STØRSTE INDEN FOR  
FELTET I DANMARK

i, hvordan folk forholder sig til mennesker med handicap i konkrete situationer. Svarene er ofte åbne for fortolkning i forhold til, i hvilken udstrækning de er udtryk for negative holdninger eller fordomme. Er man skeptisk over for at få en kollega med et bestemt handicap, kan det for eksempel dække over, at man har et negativt syn på personer med dette handicap, men lige så vel, at man ville ønske, men ikke tror på, at det kan fungere. Og vurderingen af, hvordan det vil fungere, kan igen være mere eller mindre realistisk eller præget af fordomme.

## ARBEJDSMARKEDET

Det er på arbejdsmarkedet, man finder de mest markante holdninger og indikationer på fordomme om mennesker med handicap. Der er for eksempel mange, der er forbeholdne, når de skal vurdere personer med handicaps evne til at kunne varetage et arbejde og indgå i sociale relationer på arbejdspladsen. Det kan være en af forklaringerne på, at mennesker med handicap er dårligt repræsenteret på arbejdsmarkedet. Blot omkring 43 procent af personer med handicap er i beskæftigelse, mens antallet af mennesker i beskæftigelse for den øvrige befolkning er 77 procent (SFI, 2015).

Danmark er dermed det land i EU, der har den fjerdestørste kløft i beskæftigelsesgraden mellem personer med og uden handicap (Eurostat, 2014). Den lave beskæftigelsesgrad synes dog ikke umiddelbart at skyldes en modvilje mod at få mennesker med handicap bedre inkluderet på arbejdspladserne. For 93 procent af befolkningen erklærer sig positive over for tiltag, der kan skabe lige muligheder for mennesker med handicap på arbejdsmarkedet. Dette er markant flere, end personer der støtter op om tiltag for at fremme lige muligheder på arbejdsmarkedet i forhold til etnisk oprindelse, køn og alder (Incentive, 2015).

OMKRING 43  
PROCENT AF  
PERSONER MED  
HANDICAP ER I  
BESKÆFTIGELSE

## SKEPSIS OVER FOR VARETAGELSE AF JOB

Danskerne er skeptiske i forhold til personer med handicaps evner til at kunne klare et arbejde. Hver anden mener ikke, at en person, der enten har ADHD, sidder i kørestol eller er døv, kan varetage det job, som de selv har - heller ikke selvom personen får oplæring og desuden har samme uddannelse, erfaring, alder osv. Forbeholdene er allerstørst over for døve, hvor 60 procent ikke mener, at en døv person kan varetage deres job.

Det er dog muligt at dreje de negative forventninger i en mere positiv retning. For hvis folk bliver orienteret om handicappet og de muligheder, som personen med handicap har for at modtage hjælpemidler og støtte, så vurderer flere, at det er muligt for en person med handicap at sidde i deres stilling. I incentive-undersøgelsen fik respondenterne således en kort tekst med supplerende information, før de blev spurgt om det samme igen. Den ekstra information ændrer især holdningerne til døve personer. Hvor det før var 60 procent, der vurderede, at en døv person ikke kunne varetage deres job, så er tallet efter de relevante oplysninger på 49 procent (Incentive, 2015).

## UDFORDRINGER I FORHOLD TIL JOB

I 2015-undersøgelsen blev svarpersonerne spurgt ind til en række konkrete udfordringer, der kunne være for, at en person med et af de tre handicap kan varetage et job. Svarene viste størst udfordringer i samarbejde med kollegaer, kunder og samarbejdspartnere, samt økonomiske udgifter. Folks vurderinger afhænger dog i høj grad af handicappet. For eksempel bliver fysisk tilgængelighed og økonomi set som de største udfordringer for kørestolsbrugere, mens samarbejde især bekymrer folk i forhold til personer med ADHD eller døve personer.

Der kan samtidig spores en forskel alt efter, om det er en person med eller uden handicap, der vurderer situationen. Personer med handicap selv ser nemlig ikke samarbejde, men derimod fysiske forhold, mangel på fleksibilitet og vanskeligheder ved at indgå i det sociale miljø som de største udfordringer.

De udfordringer, der bliver vurderet som de mindste, for at personer med et af de tre nævnte handicap kan varetage et job, er fordomme, usikkerhed og højere fravær. Igen er der stor variation fra handicap til handicap. Hver femte med psykisk handicap vurderer for eksempel, at fordomme begrænser dem på arbejdsmarkedet, mens dette kun gælder for hver tiende med fysisk handicap (Incentive, 2015).

### POSITIV OVER FOR KOLLEGA MED HANDICAP

Selvom mange vurderer, at en person, der har ADHD, sidder i kørestol eller er døv, ikke kan varetage det job, som de selv har, så er de fleste forholdsvis positive over for at få en kollega med et af de tre handicap. 45 procent ville uden tøven sige ja til dette tilbud, mens 27 procent ville overveje det lidt, men nok ende med et ja.

Generelt er folk mest positivt indstillet over for at arbejde sammen med en kollega, der er kørestolsbruger, og mest forbeholdne over for kollegaer med kognitive eller kommunikationshandicap (Incentive, 2015; Olsen 2000). Generelt afhænger svarene dog af de konkrete udfordringer, der er i jobbet, i forhold til det handicap, der bliver spurgt til.

### TROR ANDRE ER MERE SKEPTISKE OVER FOR KOLLEGA MED HANDICAP

Som det fremgår ovenfor, vurderer de fleste sig selv til at være forholdsvis positive over for at få en kollega med handicap. Til gengæld tegner der sig et knap så positivt billede, når folk bliver spurgt om, hvordan de tror, at andre vil have det med at få en kollega med handicap. Her vurderer kun 7 procent, at andre folk vil sige ja uden tøven, mens 36 procent vurderer, at andre folk ville overveje det lidt, men nok ende med et ja (Incentive, 2015). Der er altså en tydelig tendens til, at man vurderer sig selv mere positivt indstillet, end man tror, andre folk er. Det store spænd, der er mellem, hvad folk tænker om sig selv og andre, kan skyldes, at folk i undersøgelser kan have tendens til at trække fremstillingen af sig selv i retning af socialt ønskelige holdninger. Dette fænomen bliver også kaldt 'social desirability bias' (Incentive, 2015; Krumpal, 2011). Men det kan

HVER FEMTE MED  
PSYKISK HANDICAP  
VURDERER  
AT FORDOMME  
BEGRÆNSER  
DEM PÅ  
ARBEJDSMARKEDET

også hænge sammen med, at handicap ikke er noget, man taler så meget om, så man simpelthen har upræcise forventninger om andres fordomme.

### SAMTALE OG ANSÆTTELSE

Sandsynligheden for, at personer med handicap bliver kaldt til samtale og efterfølgende ansat, bliver generelt vurderet til at være forholdsvis lav. Hver anden dansker vurderer for eksempel, at en person med ADHD, en døv person eller en kørestolsbruger har mindre sandsynlighed for at blive kaldt til samtale i forhold til en person uden handicap – selvom de har samme kvalifikationer.

I forhold til mulighederne for at blive ansat efter en samtale er folk heller ikke særlig optimistiske. Omkring hver anden vurderer, at en person med et af de tre handicap har mindre sandsynlighed for at blive ansat, når de har været til jobsamtale.

Hvis man sammenligner mulighederne for at få et job for personer med ADHD, kørestolsbrugere og døve personer, så tegner der sig et billede af, at døve personer vurderes til at være dem, der må kæmpe hårdest for at få et job. To ud af tre personer med ansættelseskompetencer vurderer i hvert fald døves muligheder for at blive kaldt til samtale til at være dårligst. Mulighederne for personer med ADHD eller kørestolsbrugere bliver vurderet bedre, men de ses stadig som klart ringere sammenlignet med personer uden handicap.

Personer, der selv har et handicap, vurderer også, at de har dårligere muligheder for at få et job. 63 procent med handicap mener, at de har mindre sandsynlighed for at blive kaldt til samtale i forhold til en person uden handicap, hvis de nævner deres handicap i ansøgningen. Gør de ikke dette ser billedet ganske anderledes ud, for så vurderer blot 9 procent, at de har dårlige muligheder for at blive kaldt til samtale.

### RINGERE SANDSYNLIGHED FOR ANSÆTTELSE SES SOM ACCEPTABELT

Forholdsvis mange danskere mener, at det er acceptabelt, at personer med handicap har lavere sandsynlighed for at blive ansat, selvom de har samme kvalifikationer som andre ansøgere.

Næsten 50 procent svarer ja eller måske/ved ikke til, at det er acceptabelt, at en døv person eller en person med ADHD har lavere sandsynlighed for at blive ansat end en person uden handicap. Det samme gælder for 27 procent i forhold til en kørestolsbruger. Derimod er det "kun" 18 procent af befolkningen, der svarer ja eller måske/ved ikke til, at det er acceptabelt, at en person har lavere sandsynlighed for at blive ansat på grund af sit køn (Incentive, 2015).

## HVEM VIL LEDERNE ANSÆTTE?

Finn Amby viser i sin Ph.d. afhandling, at personaleansvarlige vurderer mennesker med handicaps muligheder for at blive ansat i en virksomhed dårligere end andre grupper, der traditionelt har haft udfordringer med at finde fodfæste på arbejdsmarkedet. 55 procent af de personaleansvarlige anslår, at ledige med handicap eller varig funktionsnedsættelse har begrænsede eller meget begrænsede muligheder for at blive ansat. 50 procent vurderer det samme i forhold til langtidsledige, mens kun 16 procent af de personaleansvarlige mener, at ledige med anden etnisk baggrund har begrænsede eller meget begrænsede muligheder for at få et job. Tallet er helt nede på 9 procent i forhold til ledige over 50 år (Amby, 2014).

En anden undersøgelse viser, at danske chefer vurderer potentielle medarbejdere forskelligt alt efter typen af handicap. I bunden af vurderingen ligger personer med alvorlige rygproblemer, blinde og spastikere, som kun omkring hver femte chef ikke vil have nogle forbehold ved at ansætte. Derimod ser det lysere ud for personer, der mangler en eller flere fingre eller har manglende syn på et øje. Omkring to ud af tre chefer vil ikke have forbehold over for at ansætte personer med disse handicap (YouGov for PTU, 2015).

## UDDANNELSE

Uddannelse er vigtig for at få en fod inden for arbejdsmarkedet – det gælder både for personer med og uden handicap. Flere undersøgelser viser, at mennesker med handicap har et lavere uddannelsesniveau end befolkningen generelt (Rode Larsen & Høgelund, 2014). For eksempel har 16 procent af personer med handicap en mellemlang eller lang videregående uddannelse, mens 27 procent af personer uden handicap er på dette uddannelsesniveau (SFI, 2015).

Generelt er holdningerne til mennesker med handicap mere positive på uddannelsesområdet end arbejdsmarkedet, men der er stadig udbredt betænkelighed. For eksempel omkring hvorvidt personer med handicap kan gennemføre en uddannelse og deltage i gruppearbejde på studiet.

### MULIGHED FOR AT GENNEMFØRE UDDANNELSE

De fleste har tiltro til, at mennesker med handicap kan gennemføre en uddannelse.

64 procent af respondenterne i Incentive-undersøgelsen, der blev spurgt til en person, der enten har ADHD, er kørestolsbruger eller er døv,

vurderede, at personen ville kunne gennemføre den uddannelse, som de selv har, enten helt uden eller med mindre justeringer. Kørestolsbrugere er dem, der bliver vurderet til både at have færrest og flest udfordringer i forbindelse med at gennemføre en uddannelse. 34 procent vurderer nemlig, at det vil være muligt for en person i kørestol at gennemføre deres uddannelse uden justeringer, hvilket er væsentlig flere end tilfældet er, når der bliver spurgt ind til døve personer eller personer med ADHD. Men samtidig er der 20 procent, som mener, at en kørestolsbruger slet ikke vil kunne gennemføre deres uddannelse, hvilket også er flere end ved de to andre handicap. Dette kunne tyde på, at der er konkrete fysiske barrierer ved nogle uddannelser, som folk umiddelbart vurderer til at være uoverkommelige for kørestolsbrugere.

Der tegner sig desuden et billede af, at ældre personer og personer, der har en længere uddannelse eller en studentereksamen, er de mest skeptiske, når de skal vurdere, om en person med ADHD, en kørestolsbruger eller en døv vil kunne gennemføre deres uddannelse (Incentive, 2015).

### UDFORDRINGER I FORHOLD TIL UDDANNELSE

Når respondenterne vurderer en række udfordringer, som personer med ADHD, kørestolsbrugere eller døve personer kan have i forhold til at gennemføre en uddannelse, er det fysiske forhold, særlige behov samt samarbejdet med lærere og medstuderende, der vurderes som de største. Mindst betydning blandt mulighederne tillægges højere fravær, fordomme mod personer med handicap og usikkerhed i forhold til at omgås personer med handicap. For eksempel mener 38 procent, at samarbejde med lærere eller vejledere i høj grad er en udfordring, og det samme gælder for fysiske forhold. Men kun 15 procent mener, at fordomme og usikkerhed i høj grad er udfordringer.

HOLDNINGERNE  
TIL MENNESKER  
MED HANDICAP ER  
MERE POSITIVE PÅ  
UDDANNELSESOMRÅDET  
END ARBEJDSMARKEDET

De fleste undervisere giver desuden udtryk for, at de vil være villige til at tilpasse deres undervisning, så personer med handicap kan få udbytte af den (Incentive, 2015).

#### **GRUPPEARBEJDE – KØRESTOLSBRUGERE HAR DET LETTEST**

Overordnet set vurderer folk, at personer, der enten har ADHD, sidder i kørestol eller er døve, godt vil kunne indgå i gruppearbejdet på et studie. For eksempel vurderer 73 procent, at en kørestolsbruger vil kunne indgå på lige fod med andre i gruppearbejdet på deres studie, uden at der bliver lavet justeringer. Folk vurderer også, at døve personer og personer med ADHD kan indgå i gruppearbejde, men at det dog vil kræve mindre justeringer. De største reservationer er over for døve personer, hvor næsten hver fjerde svarer, at det vil kræve større justeringer, hvis de skal indgå på lige fod i gruppearbejdet.

#### **POSITIVE INDSTILLINGER OVER FOR GRUPPEARBEJDE MED PERSON MED HANDICAP**

Når folk skal vurdere, hvordan de selv ville svare, hvis en person med et af de tre handicap spurgte, om han eller hun måtte være med i deres gruppe, er de fleste positive. Samlet set vurderer 62 procent, at de ville sige ja uden tøven, og 31 procent ville overveje det lidt, men nok ende med et ja. Især har folk ingen betænkeligheder ved at skulle være i gruppe med en kørestolsbruger. I dette tilfælde vil fire ud af fem sige ja uden tøven. Det gælder kun hver anden, hvis det er en døv eller en person med ADHD, der spørger, om de må være med i gruppearbejdet. Dog giver størstedelen af de resterende respondenter udtryk for, at de nok ville ende med et ja efter at have overvejet det lidt.

#### **TROR ANDRE ER MERE SKEPTISKE OVER FOR GRUPPEARBEJDE MED PERSON MED HANDICAP**

Ligesom vi så på arbejdsmarkedet, så er der en klar tendens til, at folk vurderer sig selv mere positivt, end de vurderer andre. For blot 31 procent vurderer, at deres medstuderende uden tøven ville sige ja til at være i gruppe med en medstuderende med et af de tre handicap – modsat de 62 procent, der vurderede at de selv ville sige ja uden tøven (Incentive, 2015).

#### **FYSISKE OG SOCIALE UDFORDRINGER ALT AFHÆNGIGT AF HANDICAP**

Der er stor forskel på, hvorvidt personer, der selv har et handicap, oplever det som en begrænsning i forhold til at gennemføre en uddannelse. 43 procent oplever for eksempel slet ikke eller i lav grad, at deres handicap begrænser dem. Men samtidig er der 23 procent, der oplever, at deres

handicap i meget høj, høj eller nogen grad begrænser deres aktiviteter i forhold til uddannelse.

Det er forholdsvis forskelligt, hvad personer med fysiske og psykiske handicap oplever som begrænsninger. Hver anden med psykisk handicap, oplever at de har vanskeligt ved at deltage i det sociale miljø på studiet, hvilket kun er tilfældet for hver fjerde med et fysisk handicap. Ikke overraskende er det de fysiske forhold, som begrænser personer med fysiske handicap mest.

Der er desuden flere med psykiske handicap end med fysiske handicap, der oplever fordomme som en begrænsning i forhold til deres uddannelse. Det gælder nemlig for 16 procent af personer med psykiske handicap og kun for 8 procent af personer med fysiske handicap. Især personer med større handicap giver udtryk for, at fordomme på grund af deres handicap er en begrænsning i forhold til at gennemføre en uddannelse (Incentive, 2015).

#### **PERSONER MED KOGNITIVE HANDICAP VURDERER DERES UDDANNELSESMULIGHEDER DÅRLIGST**

Overordnet set vurderer personer med kognitive handicap deres muligheder for at tage en uddannelse til at være markant dårligere, end personer med andre handicap anskuer deres muligheder. I Incentives undersøgelse vurderer 37 procent af personerne med kognitive handicap, at de har samme muligheder som personer uden handicap for at få en uddannelse, men blandt personer med bevægelseshandicap er det 63 procent, der vurderer, at de har samme muligheder. Og tallet er helt oppe på 72 procent, når det gælder personer med kommunikationshandicap. Tallene skal dog tages med et vist forbehold, da grupperne i undersøgelsen er relativt små (Incentive, 2015).

## **FORENINGS- OG SOCIALT LIV**

Foreningslivet og det sociale liv er oplagte sfærer, hvor mennesker med og uden handicap har mulighed for at møde hinanden. Derfor er der stort potentiale til at nedbryde fordomme om mennesker med handicap disse steder.

#### **AKTIV I FORENINGSLIVET OG DET SOCIALE LIV**

Holdningsundersøgelsen fra Incentive viser, at der ikke er de store forskelle på, hvor meget personer med og uden handicap kommer i en klub eller forening, som de betaler kontingent til.



Eksempelvis kommer 30 procent af personer med handicap i en klub eller forening hver uge, mens dette gælder for 35 procent af personer uden handicap. Der tegner sig også et billede af, at personer med og uden handicap bruger cirka lige mange timer om ugen på frivilligt arbejde (Incentive, 2015).

Omvendt tyder en undersøgelse fra SFI på, at der er større forskelle på, hvor aktivt et forenings- og socialt liv mennesker med og uden handicap har. Undersøgelsen viser bl.a. at kun hver fjerde person med handicap deltager i foreningssport i en idrætsforening eller idrætsklub, mens dette er tilfældet for hver anden person uden handicap. Desuden går 40 procent uden handicap på cafe, i biografen eller lignende enten hver uge eller måned, mens dette kun gælder for 23 procent af de personer, der har større fysiske og psykiske handicap. (SFI, 2013).

#### **MANGLENDE KRÆFTER OG ØKONOMI TIL AT DELTAGE I FORENINGSLIVET**

Der er forholdsvis bred enighed om, at mennesker med handicap har sværere ved at have en aktiv fritid og et socialt liv. Der kan dog spores en lille forskel i forhold til, hvordan mennesker med og uden handicap vurderer mulighederne.

Cirka hver tredje dansker vurderer, at personer, der enten har ADHD, sidder i kørestol eller er døve, har dårligere muligheder for at deltage i fritids- eller sociale aktiviteter sammenlignet med personer uden handicap. Dette billede ser en smule mere positivt ud, hvis man spørger personer med handicap selv. Her mener næsten halvdelen, at deres handicap enten slet ikke eller i lav grad begrænser dem i deres sociale liv. Omvendt er der dog også en fjerdedel, der vurderer, at deres handicap i meget høj, høj eller nogen grad begrænser deres sociale liv.

Den væsentligste årsag til, at personer med handicap ikke kommer i en forening eller klub, er, at de ikke har energi eller kræfter til det. Manglende energi og kræfter er en hindring for 38 procent af personerne med handicap, mens det blot er 17 procent af personerne uden handicap, der ikke har kræfter til at deltage i foreningslivet. Næsten hver fjerde person med handicap nævner desuden økonomiske årsager som begrundelse for, at de ikke er mere aktive i foreningslivet.

Derimod er det ikke manglende økonomi, men manglende tid der gør, at personer uden handicap ikke deltager i foreningslivet. 45 procent af personerne uden handicap vurderer nemlig, at de ikke har tid til at deltage i foreningslivet, hvilket kun gælder kun for 23 procent af personerne med handicap. En mindre del af personerne med handicap vurderer desuden,

at de ikke er aktive i foreningslivet, fordi de ikke føler sig tilpas i sociale fællesskaber eller ikke har mulighed for transport (Incentive, 2015).

#### **BEGRÆNSNINGER FOR PERSONER MED FYSISK OG PSYKISK HANDICAP I FORHOLD TIL DET SOCIALE LIV**

Der er forholdsvis stor forskel på, hvad personer med psykiske og fysiske handicap oplever som begrænsninger i forhold til at deltage i det sociale liv. Ikke overraskende vurderer 64 procent af personerne med fysiske handicap, at de fysiske forhold begrænser dem mest, mens kun 26 procent af personerne med psykiske handicap oplever de fysiske forhold som en barriere. Til gengæld giver 69 procent af personerne med psykiske handicap udtryk for, at de bliver begrænset af de sociale forhold, mens dette også gør sig gældende for 35 procent af personerne med fysiske handicap.

Fordomme fremstår som en begrænsning i forhold til det sociale liv for en mindre del af personerne med handicap. 15 procent af personerne med psykiske handicap oplever, at fordomme begrænser deres sociale liv, og 10 procent af personerne med fysiske handicap oplever det samme. Det er især folk med større handicap, der oplever fordomme som en begrænsning (Incentive, 2015).

#### **ANNA OG PETER – FLERE BEKYMRINGER VED SPEJDERMØDE END RESTAURANTBESØG**

I Incentives undersøgelse er der en selvstændig del, som opstiller to fiktive cases. Denne er lavet for at kunne afdække folks reaktioner, når situationerne bliver helt konkrete.

FOLK MED STØRRE  
HANDICAP OPLEVER  
FORDOMME SOM  
EN BEGRÆNSNING  
I FORHOLD TIL DET  
SOCIALE LIV

Den ene case handler om, at man skal lave samarbejdsøvelser til spejder med Anna. Den anden case beskriver, hvordan man fem venner skal ud og spise og til et underholdningsarrangement, hvor den enes bror, Peter, der har et handicap, skal med. Respondenterne i undersøgelsen har alle svaret ud fra, at Anna og Peter har enten ADHD, er døv eller sidder i kørestol.

Det er forholdsvis forskelligt, hvor meget og hvad der bekymrer folk i de to situationer. I forhold til spejdermødet med Anna bekymrer de fleste (55 procent) sig om, at det kan være besværligt i forhold til ”fysiske forhold eller særlige behov” – det gælder dog især, hvis Anna sidder i kørestol. Samarbejdet i gruppen bekymrer også mange (53 procent), men her bekymrer folk sig primært, hvis Anna har ADHD eller er døv, hvorimod bekymringerne er mindre, hvis hun sidder i kørestol.

I forhold til at gå ud at spise og til underholdningsarrangement med vennerne og Peter, så har folk generelt færre bekymringer, end de har i forhold til Anna og samarbejdsøvelserne til spejdermødet. Den største bekymring – især hvis Peter sidder i kørestol – er fysiske forhold og særlige behov. 42 procent svarer, at de bekymrer sig om dette, og 37 procent er giver udtryk for, at de er bekymrede omkring Peters evne til at deltage i det sociale fællesskab.

Til gengæld er det en mindre del (15 procent), der bekymrer sig om, hvad personalet på restauranten tænker, og også kun 17 procent svarer, at de er bekymrede for, hvad de andre gæster tænker.

Disse svar står i kontrast til de tidligere undersøgelser, der har vist, at mange føler sig pinligt berørte, når de færdes på offentlige steder sammen med en person med handicap. Derfor kunne noget tyde på, at dette ikke i samme grad er tilfældet, hvis man er ude i en gruppe og kender personen med handicap.

Både i forhold til spejdermødet med Anna og underholdningsarrangementet med Peter ser det ud til at påvirke folks svar, hvis de har en ven eller et familiemedlem med et handicap. Hvis dette er tilfældet, så bekymrer folk sig mindre om fysiske forhold og særlige behov, der ellers er den største bekymring i forhold til begge cases.

## BØRNS HOLDNINGER TIL MENNESKER MED HANDICAP

Møder med mennesker med handicap i barndommen har positiv indvirkning på, hvordan vi senere i livet møder mennesker med psykiske eller fysiske handicap. For børn er mere åbne og har endnu ikke nået at danne fasttømrede holdninger til andre mennesker og bestemte måder at gøre tingene på. Denne åbenhed baner vejen for møder med mindre berøringsangst, hvorved handicap bliver afmystificeret – og det tager vi med os, når vi bliver ældre og står i lignende situationer.

At oplevelser i barndommen er vigtige for, hvordan vi senere møder verden er alment kendt. Men det er begrænset, hvor mange videnskabelige undersøgelser, der er lavet af børns holdninger i forhold til handicap. Den største danske undersøgelse er ”Børns holdninger til handicap”, som Socialstyrelsen lavede blandt 4. – 6. klasses elever i 2011. Resultaterne viser, at eleverne er relativt åbne over for andre børn med handicap, men samtidig har de også nogle bestemte forestillinger om, hvad det vil sige at have et handicap, og i hvilke situationer børn med handicap befinder sig bedst. (Socialstyrelsen, 2011).

### SYND FOR OG SVÆRT AT VÆRE VENNER MED BØRN, DER HAR ET HANDICAP

De fleste børn synes, at det er synd for børn, der har et handicap. 88 procent af eleverne er ”helt enige” eller ”overvejende enige”, når de bliver spurgt om dette. Der er til gengæld blandede holdninger til det at være venner med en, der har et handicap. Cirka 40 procent af eleverne er ”helt enige” eller ”overvejende enige” i, at det er svært at være venner med en, der har et handicap. Men omvendt er der også 28 procent, som ikke ser det som et problem at være venner med en med handicap. 67 procent af eleverne er desuden ”helt enige” eller ”overvejende enige” i, at børn med handicap er særlig gode venner med andre børn med handicap (Socialstyrelsen, 2011).

### SKOLE OG SOCIALT LIV

To tredjedele af eleverne mener, at det er bedst for børn med handicap at gå i skoler kun for børn med handicap. Og omkring halvdelen synes ligeledes, det er bedst for børn med handicap at være i foreninger, der kun er for børn med handicap. Dette ændrer dog ikke på, at de fleste af eleverne mener, at der skal gøres mere for at børn med og uden handicap lærer hinanden at kende.

Og mange elever giver også udtryk for, at børn med handicap har de samme muligheder i livet. Lidt over halvdelen af eleverne svarer, at de er "helt enige" eller "overvejende enige" i, at børn med handicap har de samme muligheder som andre børn i forhold til at få en kæreste, uddannelse og arbejde (Socialstyrelsen, 2011).

#### DE STØRSTE RESERVATIONER OVER FOR SPASTIKERE, UDVIKLINGSHÆMMEDE OG BØRN MED ADHD

Børn har forskellige tilgange til andre børn med handicap alt efter, hvilken type handicap det drejer sig om. For eksempel vil 78 procent af eleverne ikke have noget imod at sidde ved siden af en kørestolsbruger, mens blot 42 procent ikke har noget imod at sidde ved siden af en spastiker. Overordnet set tyder det på, at de handicapgrupper, der er størst reservationer over for, er spastikere, udviklingshæmmede og børn med ADHD. Især finder eleverne det udfordrende, når børn med handicap bryder med det vante kodeks for adfærd. For når eleverne ikke ved, hvordan disse børn vil reagere, så bliver de utrygge (Socialstyrelsen, 2011).

#### MULIGT AT FLYTTE BØRNS HOLDNINGER

Efter et undervisningsforløb, der fokuserede på handicap, og hvor eleverne havde mulighed for at møde en person med handicap, så har flere af børnene fået rykket ved deres holdninger. For eksempel er det nu "kun" 65 procent er eleverne, der synes, at det er synd for børn med handicap, hvor det samme gjaldt for 79 procent af eleverne før undervisningsforløbet. Det tyder således på, at mere information om handicap og møder med personer, der har et handicap, kan give børn et mere nuanceret syn på, hvordan det er at have et handicap.

Markant færre børn er efter undervisningsforløbet også "helt enige" i, at det vil være bedst for børn med handicap at gå i en særlig skole. På samme måde er også færre elever "helt enige" i, at børn har det sjovere med andre børn med handicap. Til dette spørgsmål er der dog samtidig flere, der også svarer, at de er "hverken enige eller uenige". Herved ses en kompleks udvikling i børnenes holdninger til mennesker med handicap (Socialstyrelsen, 2011).

Tendensen omkring at mere viden og kendskab fører til mere nuancerede holdninger til mennesker med handicap ses også i forbindelse med de workshops, som frivillige fra Sammenslutningen af Unge Med Handicap holdt for 8. og 9. klasser i folkeskolen. Her svarer eleverne efter forløbet for eksempel: "Jeg vil stadig være nervøs for at spørge om deres handicap, fordi folk har det forskelligt med deres handicaps..." og "[Jeg har lært] hvor forskelligt og hvor stor betydning et handicap kan have for en

person." Disse svar viser, at eleverne har dannet forholdsvis komplekse holdninger til mennesker med handicap, hvor de nu forholder sig til de enkelte individer, fremfor at se personer med handicap som en samlet gruppe (SUMH & DCH, 2015).

## FAKTORER DER HAR BETYDNING FOR HOLDNINGER

Forskellige faktorer spiller ind i forhold til, hvordan vi møder mennesker med handicap. Der er en tydelig tendens til, at folk er positive, når de skal forholde sig overordnet til mennesker med handicap, men skeptiske når det gælder konkrete situationer. Samtidig er møder og reaktioner komplekse størrelser, hvor det ikke altid er nemt at skelne mellem godt og skidt. Hvis man for eksempel er reserveret over for en person med handicap, så behøver det ikke nødvendigvis hænge sammen med en negativ indstilling. Det kan også bunde i en vurdering af, at det er den mest hensigtsmæssige tilgang for alle parter – på grundlag af den (mangelfulde) viden og de erfaringer, man har at trække på. I mange tilfælde vil handicappet introducere en form for berøringsangst i det sociale rum som følge af, at vi ønsker at agere så hensigtsmæssigt som muligt i situationen, men ikke ved hvordan vi skal forholde os (Rådgivende Sociologer 2015).

Der er altså forskellige faktorer, der påvirker vores holdninger til mennesker med handicap. I det følgende vil vi især se på tre af dem. For det første gør det som sagt en forskel, hvorvidt det er et generelt forhold eller en specifik situation, folk bliver bedt om at vurdere. For det andet,

## DE FLESTE BØRN SYNES, AT DET ER SYND FOR BØRN, DER HAR ET HANDICAP

så har det betydning for vores holdninger, hvilket et handicap personen har. Og for det tredje er holdningerne afhængige af den person, som foretager vurderingen.

#### GENERELLE HOLDNINGER VS. SPECIFIKKE SITUATIONER

Danskerne er generelt positivt stemte over for mennesker med handicap. De fleste giver udtryk for, at de ikke har noget imod handicap, og at der skal være plads til alle i samfundet. For eksempel er 82 procent enige eller overvejende enige i, at "handicappede er med til at skabe god mangfoldighed". Og hele 93 procent er ligeledes enige eller overvejende enige i, at "handicappede bliver også lige ved andres medvirken". Det viser, at mulighederne for personer med handicap overvejende bliver set som et fælles ansvar. Anderledes ser det dog ud, når det kommer til konkrete situationer. Her bliver folk straks mere forbeholdne. 36 procent ønsker for eksempel ikke at gå på café, hvor der sidder en spastiker eller en udviklingshæmmet ved nabobordet (Socialstyrelsen, 2013). Gælder det en længere togtur, så er tallet helt oppe på 60 procent (Olsen, 2000/1). En engelsk undersøgelse viser ligeledes, at 67 procent af den britiske befolkning føler sig utilpasse, hvis de skal tale med en person med handicap. Dette i sådan en grad, at 21 procent af de 18-34 årige englændere bevidst har undgået en samtale med en person med handicap, fordi de var usikre på, hvordan de skulle kommunikere (Rådgivende Sociologer, 2015; Aiden og McCartny, 2014).

#### HIERARKI BLANDT HANDICAP

Folks holdninger til personer med handicap varierer efter, hvilken type handicap der er tale om, og der ses således et tydeligt hierarki blandt de forskellige handicapgrupper.

81 procent af befolkningen mener for eksempel, at det er mere accepteret at have en fysisk lidelse end en psykisk lidelse (SFI, 2010). Holdningerne til mennesker med psykiske funktionsnedsættelser er ofte negative, fordi funktionsnedsættelserne ofte er usynlige og bliver opfattet som uforudsigelige, og det udløser frygt, usikkerhed og forlegenhed (Foranalyse; Olsen, 2000/1; Staniland, 2011; Thompson, 2011 m.fl.). Personer med psykiske handicap er også mest udsatte for diskrimination (Damgaard m.fl., 2013).

Holdnings-hierarkierne gælder ikke kun mellem fysiske og psykiske handicap, men forekommer i høj grad også inden for disse grupper. Eksempelvis er folk mere positive over for blinde end over for spastikere (Bengtsson, 2008). Selvom nogle handicap rangerer højere end andre, så ændrer det ikke på det faktum, at mange mennesker med handicap føler

sig dårligt behandlet. Næsten hver anden har følt sig dårligt behandlet på grund af deres handicap, og flere oplever den dårlige behandling forholdsvis ofte (Incentive, 2015).

#### KØN, ALDER OG KENDSKAB FORMER HOLDNINGER

I nogle holdningsundersøgelser ses en tendens til, at kvinder er mere positivt indstillede end mænd over for personer med handicap. For eksempel vil blot hver 10. mand være positivt indstillet over for et nyt familiemedlem, der har et handicap (Olsen, 2003). Og piger er også tilbøjelige til at være en smule mere positive over for klassekammerater med handicap end drenge (Rådgivende Sociologer, 2015; Vignes m.fl., 2009; Socialstyrelsen, 2011). En anden faktor, der synes at have indflydelse på holdninger til mennesker med handicap, er alder. I hvert fald tegner der sig et billede af, at ældre i flere tilfælde har større reservationer over for mennesker med handicap (Incentive, 2015).

Sidst, men ikke mindst, så har kendskab til personer med handicap positiv indflydelse på vores holdninger. Hvis du har en ven eller et familiemedlem med handicap, vil du som oftest være mere positivt indstillet, når du møder andre personer med handicap (Foranalyse, 2014; Incentive, 2015). Personer, der ikke kender mennesker med handicap, vil derimod oftere have fordomme om mennesker med handicap (Olsen, 2000, 2003). Betydningen af kendskab og det personlige møde kom også til udtryk under de workshops, som frivillige fra Sammenslutningen af Unge Med Handicap holdt for 8. – 9. klasser i forbindelse med et projekt, der havde til formål at afdække konkrete erfaringer med påvirkning af holdninger. Her gav flere af eleverne udtryk for, at de efter at have stiftet bekendtskab med de unge med handicap havde fået øjnene op for, at mennesker med handicap var "helt normale mennesker" (SUMH og DCH, 2015).

Til allersidst bør det nævnes, at det ikke ud til at have stor indvirkning på folks holdninger, hvorvidt man selv har et handicap eller ej. Mennesker med og uden handicap har i de fleste tilfælde samme holdninger og fordomme til andre mennesker med handicap (Incentive, 2015).

# PÅVIRKNING AF HOLDNINGER OG FORDOMME

# PÅVIRKNING AF HOLDNINGER OG FORDOMME

De foregående afsnit har handlet om, hvad holdninger og fordomme er, og hvordan de ser ud i forhold til mennesker med handicap. Det er kommet frem, at holdninger og fordomme i høj grad er et produkt af samfundets udvikling, og derfor må vi forvente, at der i takt med forandringer i samfundet løbende sker en udvikling i, hvordan forskellige grupper i samfundet bliver opfattet.

Afsnittet her handler om, hvad kan vi gøre for at påvirke denne udvikling? Vi vil derfor se på, hvad vi ved, der kan rykke holdninger og fordomme, og hvordan vi kan omsætte det til initiativer, der virker?

## MØDER NEDBRYDER FORDOMME

Holdninger og fordomme formes og forandres i mødet med omgivelserne. Derfor er det ikke overraskende, at det at møde mennesker med handicap er den mest effektive måde at forebygge eller nedbryde fordomme på. Børns møde med personer, der har et handicap, er med til at forebygge fordomme senere i livet, og hos voksne kan mødet rykke ved de fordomme, der allerede er etableret.

Det betyder også, at både inkluderende og ekskluderende holdninger er selvforstærkende. Når vi møder hinanden, så fjerner det fordomme og baner vejen for flere møder. Men hvis fordommene allerede står i vejen for det første møde, så bliver de ikke udfordret.

Mødet giver flere ting på én gang:

- Bevidsthed om at mennesker med handicap er nogen, man kan have relationer med
- Erfaring med at interagere med en person med handicap
- Viden og indsigt i, hvad et handicap indebærer (og ikke indebærer), og hvordan det er at leve med et handicap

- Oplevelsen af, at man har noget til fælles ved siden af den forskel, som handicappet udgør.

### ERFARINGER FRA SKOLE- OG KUNSTPROJEKT

I DCH's og SUMH's skoleprojekt holdt en række unge frivillige med handicap workshops med de ældste folkeskole-klasser. De gjorde et stort indtryk. Evalueringen viste, at det blandt andet skyldtes elevernes meget beskedne viden om handicap. "De var jo ligesom os" blev titlen på evalueringen af projektet, fordi eleverne ikke alene lærte om, hvordan det var et leve med et handicap, men mange fik også den nye erkendelse, at de unge mennesker med handicap i bund og grund er unge som dem selv. At mødet med de unge med handicap rykkede eleverne fremgik også ved, at de havde tydelig berøringsangst i starten af workshoppen. Denne berøringsangst blev eleverne skubbet til at udfordre – i modsætning til, hvis de havde mødt personer med handicap under andre omstændigheder, hvor de kunne undgå kontakten og dermed bekræfte afstanden (SUMH og DCH, 2015).

I projektet "Kunstneriske blikke på en hverdag med handicap" er en af hovedkonklusionerne ligeledes, at det personlige møde er afgørende for at rykke folks holdninger til mennesker med handicap. Projektet gik blandt andet ud på, at en kunstner fulgte en ung med handicap en hel dag og efterfølgende lavede et kunstværk om mødet. Alle tre kunstnere i projektet gav udtryk for, at deres møde med den unge person, der var enten kørestolsbruger, meget svagtseende eller spastisk lammet, havde gjort stort indtryk på dem, og at de fremover ville tænke anderledes om handicap. En af kunstnerne gik endda så vidt, at hun nægtede at lave hendes kunstværk på baggrund af handicappet, da hun syntes, det var meget

HOLDNINGER  
OG FORDOMME  
FORMES OG  
FORANDRES  
I MØDET MED  
OMGIVELSERNE

mere interessant at koncentrere sig om andre aspekter ved den unge med handicap, hun var blevet parret med, som eksempelvis fremtidsdrømme og fritidsinteresser. Dette viser tydeligt, at handicappet ofte glider i baggrunden, når først man lærer personen at kende (Fremtidsfabrik, 2015).

#### SAMARBEJDE FORSTÆRKER EFFEKTEN

Møder er ikke bare møder. De har den stærkeste effekt, når de er ligeværdige og understøttet af normer om, at det er godt at mødes. Og allermest, når man er sammen om at realisere fælles mål (Dunn, 2015). Det var også netop en central erfaring på tværs af en række case-studier, som indgik i Rådgivende Sociologers studie.

I forbindelse med Grøn Koncert arbejder en stor gruppe frivillige med at få stablet arrangementet på benene. En væsentlig andel af dem har et handicap. Men fokus er på opgaven, og i det daglige fortøner spørgsmålet om handicap sig til fordel for alle de andre forskellige egenskaber, som vi bemærker og lægger vægt på hos hinanden. Og i aktivitetshuset INSP! i Roskilde, der er et kommunalt tilbud til alle typer mennesker, skaber man rammer til at mødes om en lang række bruger-drevne aktiviteter. Socialpsykiatrien holder til på stedet og bruger det, men det sker inden for en overordnet ramme af åbne møder mellem alle mulige forskellige mennesker. Eksemplerne demonstrerer, at fællesskabet om noget andet udviser betydningen af og fordommene om handicap (Rådgivende Sociologer, 2015).

## FÆLLESSKABET OM NOGET ANDET UDVISER BETYDNINGEN OG FORDOMMENE OM HANDICAP

## VIDEN MODVIRKER FORDOMME

Grundlæggende bygger fordomme på manglende viden. Derfor kan mere viden om, hvad det vil sige at have et handicap, være et værn mod fordomme.

Det viser blandt andet Socialstyrelsens projekt om børns holdninger til handicap. Her lykkes det at ændre børns holdninger til personer med handicap igennem målrettet undervisning om handicap. Det gælder både generelle holdninger til personer med handicap og konkrete holdninger til for eksempel at skulle være venner med børn med et handicap. Projektet viser også, at det konkrete møde med personer med et handicap forstærker effekten af det anvendte undervisningsmateriale (Socialstyrelsen, 2011).

Et forsøg fra Australien viser tilsvarende, at børns holdninger og fordomme kan rykkes ved, at de var sammen med børn med handicap. Andre analyser har vist, at voksne, der har haft relationer til personer med handicap tidligere, har mindre berøringsangst og færre fordomme (Dunn, 2015).

I forhold til voksne viser holdningsundersøgelsen fra Incentive, at information om det konkrete handicap og muligheder for kompensation gør nogle respondenter mindre skeptiske, når de skal vurdere, om en person med handicap vil kunne varetage deres job.

## FRONTLØBERE KAN FLYTTE NORMER

Normer bliver formet og bekræftet i fællesskab. Vi mødes med mennesker, vi har noget til fælles med og bekræfter og udvikler vores syn på omverdenen.

Men i fællesskabet er der nogle, som særligt driver forandring, og som andre særligt lader sig inspirere af. Sociologen Everett Rogers anvender modellen "Diffusion of Innovations" til at beskrive dette fænomen. Ifølge modellen udleveres en tendens først blandt nogle (innovatører og "early adapters") Disse udgør cirka 2,5-10 procent af befolkningen. Når denne gruppe har taget en tendens til sig og gjort den til deres - vil den efterfølgende sprede sig til mainstream segmentet og herefter formentligt blive til en "megatrend". En måde at rykke ved holdninger og fordomme er derfor at få engageret disse innovatører.

Dette lykkedes i projektet "Kunstneriske blikke", hvor Fremtidsfabrik bevidst arbejdede ud fra denne strategi og rekrutterede unge kunstnere,

som kunne fungere som frontløbere for at flytte normer omkring, hvordan vi ser på handicap. Det lykkedes i sådan en grad, at en af projektets hovedkonklusioner er, at det vil være muligt at skabe en bevægelse omkring handicap som noget overskudsagtigt at forholde sig til (Fremtidsfabrik, 2015).

## BEVIDSTHED

En række studier viser, at alene forestillingen om møder med mennesker med handicap, eller det at personer i vores nære omgangskreds har relationer til mennesker med handicap, kan have en positiv holdnings-effekt. For hvis man kan se sig selv i en relation, bliver det også mere nærliggende at indgå i en sådan relation i fremtiden. Ligeledes bliver den mentale afstand til den gruppe, som det forestillede møde er med, mindre (Dunn, 2015).

Det vil sige, at selve det at være bevidst om handicap tilsyneladende kan have en effekt. I et amerikansk forsøg blev deltagerne bedt om at definere et "handicap" hos sig selv og efterfølgende vælge mellem dette og et af de andres. Øvelsen handlede hverken om, at man skulle forestille sig at mødes, eller at man fik mere viden, men gik blot ud på at skabe bevidsthed om handicap hos deltagerne – og alene det rykkede deltagerne væsentligt på et holdningsbarometer. Det tyder på, at selve det at tænke på handicap mindsker fordomme og øger bevidstheden om, at mennesker med handicap er en del af verden.

Homoseksuelle har i de senere år haft succes med at skabe refleksion over heteroseksuelle normer og afsløre dem netop som normer, der ikke er givne. Det kunne tyde på, at en tilsvarende refleksion kunne bidrage til at mindske fordomme og berøringsangst i forhold til personer med handicap.

## PÅVIRKNING AF HOLDNINGER I STØRRE SKALA

Som det fremgår ovenfor, har vi en del viden om, hvordan man kan påvirke fordomme og holdninger over for personer med handicap. Og vi kan designe forsøg og forløb, som har effekt på dem, der deltager. Et andet spørgsmål er imidlertid, hvordan vi kan få disse virkemidler til at have effekt i større skala? Det handler primært om at skabe flere møder og udbrede viden bredt i samfundet, så der sker en generel udvikling i holdninger og fordomme. Nedenfor er nogle eksempler på, hvordan dette kan gøres.

## KAMPAGNER OG MEDIESYNLIGHED

Det enkleste svar er at gennemføre informationskampagner. De kan rumme oplysninger om handicap og opfordringer til inklusion. Er skalaen stor nok, kan en kampagne blive synlig for en stor del af befolkningen. Udfordringen ved generelle kampagner er imidlertid, at de er svære at gøre vedkommende for den enkelte. Det er dermed svært at få budskaberne til reelt at påvirke modtagerne til at handle eller tænke anderledes. En kampagne fra offentlige myndigheder har dog den ekstra egenskab at signalere, at positive holdninger og opgør med fordomme er samfundsnormer, som bliver prioriteret fra officielt hold.

Da mennesker med handicap er underrepræsenterede i medierne (Kehlet & Bøgeskov, 2013), kan synligheden relativt set øges. En anden tilgang kan derfor være at forsøge at påvirke medierne til oftere at vise mennesker med handicap og lade dem komme til orde. Det Centrale Handicapråd har i forskellige sammenhænge været i dialog med medier om repræsentation. Rådet har samarbejdet med DR om at opfylde ambitionen om, at der skal være mindst én studievært eller reporter med handicap med til at dække de Paralympiske Lege i 2016. Udfordringen ved at påvirke medierne er, at medierne har gode grunde til at værne om deres redaktionelle frihed. Repræsentationen af forskellige grupper i medierne er reelt et produkt af en lang række konkrete redaktionelle beslutninger, hvor handicap i de fleste tilfælde slet ikke er i spil. Der ses dog i medierne i disse år et skærpet blik for mangfoldighed i forhold til forskellige samfundsgrupper, som kan manifestere sig både i direkte tematisering af handicap eller deltagelse på anden vis.

ALENE  
FORESTILLINGEN  
OM MØDER MED  
MENNESKER MED  
HANDICAP KAN  
HAVE EN POSITIV  
HOLDNINGSEFFEKT



## BØRN, UNGE OG UDDANNELSE

Vi ved, at indsætter i forhold til børn kan have en betydelig effekt på fremtidige fordomme. I forhold til denne gruppe er der samtidig den fordel, at alle børn går i børnehaver og skoler, hvor der er faste rammer, som i forvejen er designet til, at børnene skal lære noget. Derfor er det reelt et spørgsmål om prioritering, hvorvidt børn skal lære om handicap, hvordan det er at leve med et handicap og eventuelt møde personer, der selv har et handicap.

For at rykke på holdninger og fordomme kan rammesætterne for skolen – Ministeriet for Børn og Undervisning og kommunerne – vælge, at børnene skal lære om handicap. Man kan organisere undervisningen, så den omfatter møder med mennesker med handicap. Derudover kan man vælge at uddanne lærere og pædagoger, så de bedre kan forstå og formidle viden om og indsigt i, hvordan det er at leve med et handicap.

Det øvrige uddannelsessystem, for eksempel ungdoms- og videreuddannelser, har ligesom folkeskolen den egenskab, at uddannelserne er bygget op omkring en kontrolleret ramme, som man kan bruge til formidling om handicap. Disse uddannelser er imidlertid generelt mere specialiserede end folkeskolen – og valgt af elever/studerende med henblik på bestemte interesser og færdigheder. Derfor kræver formidlingen her, at den er relevant i forhold til den konkrete uddannelse. Det kunne for eksempel være i et fag med kundekontakt, hvor man betjener mange forskellige kunder med forskellige egenskaber, behov og ønsker – herunder kunder med forskellige handicap.

## ANDRE SEKTORER

Holdninger og fordomme formes og bekræftes i hele samfundet – på arbejdspladser, i familierne, i foreninger, i det sociale liv, ja overalt, hvor mennesker mødes. Flere områder er derfor interessante, når man har en ambition om at fjerne fordomme. Udfordringen er at have et budskab og en form, der appellerer til modtagerne. Ligesom det også kan være en udfordring at få foden inden for hos de sektorer, man gerne vil formidle dette til. For skal man opnå større gennemslagskraft end ved generelle kampagner, så skal budskaber og initiativer være relevante og nærværende for målgruppen.

Én tilgang er at udvikle koncepter og initiativer, der er tilpasset de enkelte sektorer og derefter lave aftaler med dem, der sætter rammerne i netop den sektor. Det kan for eksempel være ejere og ledere i virksomheder eller formænd og ledere i foreninger. Mulighederne i denne tilgang forstærkes af de positive generelle holdninger til mennesker med

handicap, som de fleste har. For når disse holdninger er positive må man formode, at mange som udgangspunkt også vil være positive over for en henvendelse om initiativer til fordel for mennesker med handicap. Der er da også talrige eksempler på, at virksomheder, der sætter sig for at være inkluderende, har succes med det – både med at skabe inklusion og med at skabe ejerskab og fællesskab på arbejdspladsen omkring det.

Til gengæld er det en udfordring, at der tilsyneladende er en udbredt opfattelse – i hvert fald i forhold til arbejdsmarkedet – om, at andre er mere skeptiske over for mennesker med handicap, end man selv er (Incentive, 2015). Alene det kan få folk til at være tilbageholdende med at fremme deltagelse af mennesker med handicap. For hvis en leder i en virksomhed for eksempel forventer skepsis og modstand fra kolleger omkring ansættelse af en bestemt medarbejder, vil det alt andet lige gøre det sværere for den person at blive ansat. Man må antage, at dette også gør sig gældende inden for andre sektorer, for eksempel i foreninger og på uddannelser.

Den positive side af denne udfordring er, at hvis man får sat ord på disse ting, kan man opdage, at de andre ikke er så fordomsfulde, som man troede. Det kan rykke det samlede normbillede i retning af mere positive holdninger og færre fordomme og barrierer for personer med handicap.

## MENNESKER MED HANDICAP SELV

Som det fremgår af tidligere afsnit, så ligger mennesker, der selv har et handicap, også under for de herskende normer, opfattelser og fordomme. Derfor er det ingen selvfølge, at et menneske med handicap kan vejlede andre i, hvordan de skal forholde sig til folk med handicap. Men det ændrer ikke på, at det netop er folk med handicap selv, der i hverdagen skal overkomme de barrierer, som fordomme om dem kan udgøre. Og hver gang det lykkes at overkomme barriererne, er det også et bidrag til at rykke de andre deltageres fordomme.

Derfor er der et væsentligt potentiale i at arbejde med personer med handicap. For kan man styrke folk til selv at trodse, udfordre og nedbryde fordomme, vil det rykke ved holdninger og fordomme i samfundet. Konkret kan man på den ene side arbejde med det som en bred tilgang, hvor mennesker med handicap får nogle redskaber. På den anden side kan man arbejde med en ambassadør-tilgang, hvor man går efter en særlig profilering og eksponering af nogle enkeltpersoner, som kan fungere som eksempler, der modbeviser udbredte fordomme.

## UNDERREPRÆSENTATION OG FORDOMME

Mennesker med handicap er generelt underrepræsenteret de steder, hvor mennesker mødes – på uddannelser, på arbejdsmarkedet, i foreninger og i det sociale liv. Når mødet med mennesker med handicap spiller så central en rolle i forhold til at forebygge og fjerne fordomme, er det klart, at denne manglende inklusion bliver selvforstærkende. Det bliver det usagt naturlige, at mennesker med handicap ikke er deltagere, og det bidrager i sig selv til, at barriererne for deltagelse bliver højere. Manglende deltagelse og fordomme forstærker hinanden.

Omvendt gør netop underrepræsentationen potentialet så meget større ved at introducere mennesker med handicap i disse sammenhænge. Når Danmark har den fjerdestørste forskel i Europa på beskæftigelsesgraden hos mennesker med og uden handicap, så er det klart, at der står mange udenfor, som reelt har noget at byde ind med. Det viser også forskellige beskæftigelsesprojekter for blandt andre personer med autisme og udviklingshæmning, hvor mange har fået en arbejdstilknytning i samarbejde med positivt indstillede virksomheder.

I forlængelse af dette er det værd at holde sig for øje, at de færreste ønsker at være fordomsfulde, og grænsen mellem en rimelig vurdering og en fordom er ikke altid helt skarp. Når der i Incentives holdningsundersøgelse blev spurgt til forskellige personer med handicaps muligheder på arbejdsmarkedet, kunne man nok identificere fordomme og manglende viden, men også reelle forsøg på at forholde sig til de konkrete konsekvenser af det enkelte handicap.

Når man søger at påvirke holdninger og fordomme, er det derfor vigtigt ikke at behandle enhver specifik skepsis som udtryk for fordomme. Eller formidle et skønmaleri af, hvad mennesker med forskellige handicap kan.

DCH's og SUMH's skoleprojekt lykkedes netop med at skabe et rum, hvor eleverne frit kunne udtrykke deres tanker uden at blive dømt. Det kan inspirere andre tiltag.

GRÆNSEN MELLE  
EN RIMELIG  
VURDERING OG EN  
FORDOM ER IKKE  
ALTID HELT SKARP

# KILDEFORTEGNELSE

# KILDEFORTEGNELSE

## RAPPORTER FRA PROJEKTET

Alle rapporter fra projektet er tilgængelige på [www.dch.dk/holdninger-og-handicap](http://www.dch.dk/holdninger-og-handicap).

### **SUMH og DCH, 2015**

SUMH - Sammenslutningen af Unge Med Handicap: "De var jo ligesom os" – En undersøgelse af hvordan unge med handicap kan skabe holdningsændringer til mennesker med handicap blandt skoleelever i 8.- 9. klasse. Sammenslutningen af Unge Med Handicap & Det Centrale Handicapråd. 2015.

### **Fremtidsfabrik, 2015**

Fremtidsfabrik: Kunstneriske blikke på en hverdag med handicap – Rapport og evaluering af projektet. Fremtidsfabrik & Det Centrale Handicapråd. 2015.

### **Incentive, 2015**

Bøgelund, Mette & Agnete Nielsen, Henrik Holm Jensen, Lise Hagelund: Befolkningens holdninger og handlinger i relation til personer med handicap. Enhed for Antidiskrimination & Det Centrale Handicapråd. 2015.

### **Rådgivende Sociologer, 2015**

Hansen, Niels-Henrik M. & Esther Nørregård-Nielsen: Holdninger til personer med handicap – Et sociologisk casestudie for Det centrale Handicapråd. Rådgivende Sociologer. 2015.

## LITTERATUR

Aiden, Hardeep & McCarthy, Andrea: Current attitudes towards disabled people. Scope.org. 2014.

Aronson, E. & Osherow, N: Co-operation, prosocial behavior and academic performance. Experiments in the desegregated classroom. I: L. Bickman (Ed.): Applied social psychology annual. Vol. 1. Sage Publications. 1980.

Amby, Finn: Målgruppen der forsvandt - En analyse af handicapområdets position i dansk beskæftigelsespolitik og betingelserne for, at ledige med handicap kan komme i ordinær beskæftigelse. Institut for statskundskab. Aalborg Universitet. 2014.

Bengtsson, Steen: Handicap – levevilkår og personlig velværd. I: Danmarksbilleder – SFI's forskning igennem 50 år. (Red) Ulla Hahr & Ove Karlsson. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd. 2008.

Bourdieu, Pierre: Distinktionen: en sociologisk kritik af dømmekraften. København: Det lille forlag. 1995.

Damgaard, Malene & Tinne Steffensen, Steen Bengtsson: Hverdagsliv og levevilkår for mennesker med funktionsnedsættelse. En analyse af sammenhænge mellem hverdagsliv, samliv, udsathed og type og grad af funktionsnedsættelse. København: Det nationale forskningscenter for velfærd. 2013.

Dunn, Dana S: The Social Psychology of Disability. Oxford University Press. 2015.

Foucault, Michel: The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978-1979 (Lectures at the College de France). Picador. 1978.

Giddens, Anthony: Modernitetens konsekvenser. København: Hans Reitzels forlag. 1999.

Giddens, Anthony: Modernitet og selvidentitet – selvet og samfundet under sen-moderniteten. København: Hans Reitzels forlag. 1996.

Grönvik, Lars: Definitions of Disability in Social Sciences. Methodological Perspective. Uppsala: ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS UPPSALA. 2007.

Hansen, Niels-Henrik M: Unge hørehæmmede: kommunikative strategier, uddannelsesvalg og trivsel. Center for Ungdomsforskning, DPU, Aarhus Universitet. 2012.

Hansen, Niels-Henrik M: Hvad så? Unge hørehæmmedes trivsel og livskvalitet i et sociologisk perspektiv: Høretab, emotioner, trivsel og integration blandt unge hørehæmmede. København: Museum Tusulanum. 2008.

Kehlet, Ulla & Amaya Bøgeskov: Lighed, ulighed eller usynlighed? - Et studie af repræsentationen af handicap i DR's nyhedsudsendelser, Kandidatafhandling. Aarhus Universitet. 2013.

Krumpal, Ivar & Heiko Rauhut, Dorothea Böhr, Elias Naumann: The framing of risks and the communication of subjective probabilities for victimizations. I: *Quality & Quantity*, vol. 45, issue 6. Springer. 2011.

Lyotard, Jean-Francois: Viden og det postmoderne samfund. København: Slagmark. 1996.

Olsen, Henning: Holdninger til handicappede. En survey-undersøgelse af generelle og specifikke holdninger, deres sammenhæng og specifikke holdningers bestemmende faktorer. København: Socialforskningsinstituttet. 2000.

Olsen, Henning: Forbeholdne holdninger til handicappede? I: *Handicap, kvalitetsudvikling og brugerinddragelse*. (red.) Bengtsson, Steen, Bonfils, Inge Storgaard og Olsen, Leif. København: AKF forlaget. 2003.

Rode Larsen, M, & Høgelund, J: *Handicap, uddannelse og beskæftigelse*. SFI. 2014.

Rode Larsen, M, & Høgelund, J: *Handicap og beskæftigelse i 2014 - Regionale forskelle*. SFI. 2014.

Sandø, Martin: *Børns holdninger til handicap*. Socialstyrelsen. 2011.

Scheff, Thomas: *Microsociology - Discourse, Emotion, and social structure*. Chicago: University of Chicago press. 1990.

SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd: *Hverdagsliv og levevilkår for mennesker med en funktionsnedsættelse, En analyse af sammenhænge mellem hverdagsliv, samliv, udsathed og type og grad af funktionsnedsættelse*. SFI. 2013.

SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd: *Stigma og psykiske lidelser - som det opleves og opfattes af mennesker med psykiske lidelser og borgere i Danmark*. SFI. 2010.

Staniland, Luke: *Public Perceptions of Disabled People - Evidence from the British Social Attitudes Survey 2009*, Office for Disability Issues, UK. 2011.

Socialstyrelsen: *Interviewundersøgelse om Handicap ifm. Kampagnen "Det er ikke et handicap"*. Socialstyrelsen. 2013.

Thompson, D & K. Fisher, C. Purcal, C. Deeming, P. Sawrikar: *Community attitudes to people with disability: scoping project*. Commonwealth of Australia. 2011.

Vignes, Celine & Emmanuelle Godeau, Mariane Sentenac, Nicola Coley, Felix Navarro, Helene Grandjean, Catherine Arnaud: "Determinants of students' attitudes towards peers with disabilities". I: *Developmental Medicine & Child Neurology*. Vol.51 (6). London: Mac Keith Press. 2009.

## ONLINE RESSOURCER

Det Centrale Handicapråd: Foranalyse til holdningsstrategi. Det Centrale Handicapråd. 2014. [dch.dk/sites/default/files/Foranalyse.pdf](http://dch.dk/sites/default/files/Foranalyse.pdf)

[denstoredanske.dk/](http://denstoredanske.dk/)

Yougov & PTU: Pressemateriale vedrørende en undersøgelse af ansættelsesforhold og handicap [avisen.dk/chefer-dumper-rygsyge-kandidater-giv-os-helere-ans\\_334625.aspx](http://avisen.dk/chefer-dumper-rygsyge-kandidater-giv-os-helere-ans_334625.aspx) samt [avisen.dk/listen\\_334781.aspx?nofb=true](http://avisen.dk/listen_334781.aspx?nofb=true) (tilgået 05.01.2016)

Eurostat, via PTU: *Beskæftigelse og handicap 2014*. [ptu.dk/no\\_cache/nyhed/article/eu-statistik-for-handicappede/](http://ptu.dk/no_cache/nyhed/article/eu-statistik-for-handicappede/)

(tilgået 05.01.2016)

**Det Centrale Handicapråd**

33 11 10 44

dch@dch.dk

www.dch.dk

Koncept og design af Cumuli

www.cumuli.net

Januar 2016

Oplag 3.000

ISBN 9788790985745

Tryk Rosendahls

Find dokumentet på [www.dch.dk/holdninger](http://www.dch.dk/holdninger) og handicap  
Det kan frit citeres med tydelig kildeangivelse.

